1.

Vajanský – charakter a osud človeka

Skôr ako sa pokúsime zobraziť charakter a osud Svetozára Hurbana Vajanského, uvedieme niekoľko myšlienok o všeobecnom a „osobnostnom" charaktere doby, v ktorej pôsobil a tvoril.

Mocenská likvidácia Matice slovenskej v roku 1875 a zlikvidovanie troch slovenských patronátnych (teda neštátnych) gymnázií približne v tom istom čase, to boli bez akýchkoľvek pochybností silné údery uštedrené slovenskému národnému hnutiu a pestovaniu národného povedomia. V tom čase sa mnohými spôsobmi a v mnohých podobách, opakovane a neúprosne dostávala do slovenských uší základná téza nekultúrneho protislovenského ťaženia – *nekultúrneho*, ba protikultúrneho, lebo jeho prvoradým cieľom bolo najprv vychýliť a potom úplne vykoreniť slovenskú kultúru a postupne úplne odstrániť slovenské vzdelávanie, teda i slovenskú vzdelanosť. Platila totiž uhorská štátna téza, že „slovenského národa niet". A predsa sa aj v tomto pre národ pochmúrnom, vlastne až najhoršom období objavujú veľké slovenské osobnosti v rozličných sférach ľudskej činnosti. Ich pôsobenie v napohľad beznádejnej

situácii napokon prinieslo základný zvrat v slovenskom národnom živote, napríklad aj oživotvorenie Matice slovenskej.

Čas bez Matice slovenskej – nie však bez matičných ľudí a matičných myšlienok – nebol krátky; trval štyridsaťtri rokov aj niekoľko týždňov, od novembra 1875 do januára 1919. V tom čase boli Slováci čoraz viac tlačení k múru, a predsa zaznamenávame nemalý duchovný, kultúrny a *osobnostný* rozvoj Slovenska. Bez úsilia o vzletné hodnotenie, naopak, s úsilím o vecné a priliehavé konštatovanie môžeme hovoriť o osobnostno-tvorivom rozkvete v mnohých oblastiach ľudskej činnosti na Slovensku. Ak si zoberieme len niektoré z kľúčových sfér ľudskej aktivity a z nich vyberieme hoci len najvynikajúcejšie osobnosti, dostaneme sa k celkom slušne zaľudnenému obrazu. Je naozaj pozoruhodné, že obdobie rokov 1876 – 1918 prinieslo aj z národného hľadiska neuveriteľnú aktivitu a tvorbu (prevažne nových) osobností v takých dôležitých oblastiach života, ako sú výtvarné umenie, hudba, náboženské myslenie, politika, právo a v neposlednom rade literatúra vo všetkých jej žánroch. Prizrime sa im aspoň nakrátko.

Výtvarné umenie. V tých rokoch začína rozvíjať svoju tvorbu maliar Jozef Hanula (1863 – 1944), ktorého tvorba, pravda, značne prekročuje obdobie, čo sme si vymedzili; človek, ktorého vynikajúci slovenský znalec umenia a výtvarník Jozef Cincík pokladá za vzácny spojovací článok „preklenujúci vývoj slovenského maliarstva od romantiky... skupiny Petra Bohúňa, J. B. Klemensa“, ktorý „do posledného dychu verne a znášanlivo opatroval a chránil... svetlo symbolického tradičného kahanca, ktorý v 40. rokoch 19. storočia zapaľovali výtvarnícki vrstovníci štúrovskej generácie... aby ho v čistote plnej ľudského pochopenia a umeleckého porozumenia odovzdal šťastnejšej a mladšej generácii slovenských výtvarníkov“. A na inom mieste dodáva, že „v tichej národnej heroike žitý osobný údel Jozefa Hanulu v rokoch zaznamenávania slovenskej etnickej i národnej autochtónnosti určil aj ráz a výšku tvorby tohto umelca...“

Celkom iným spôsobom ovplyvnil slovenské maliarstvo Ladislav Medňanský (1852 – 1919), ktorého tvorivý rádius bol európsky a ktorý sa sám umelecky aj životne pohyboval v rámci celého Rakúsko-Uhorska v jeho najväčšom územnom rozsahu. Medňanského návraty na Slovensko boli však jeho takpovediac konštantou, charakteristickou črtou života i diela, nevedel sa od Slovenska odtrhnúť ani nadlho, nieto ešte natrvalo. Aj preto si ho nemožno odmyslieť od procesu formovania výtvarnej tváre Slovenska.

Svetozár Hurban Vajanský ako maliar